UVODNA RIJEČ ZA KNJIGU O MORIĆIMA*

* Đ. Buturović i M. Maglajlić, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici – usmena književnost*, knj. II, Izdavačka kuća ALEF, Sarajevo, 1998. str. 482-485.

U centru pažnje ovoga rada jesu braća Morići, junaci usmene tradicije i povijesni likovi carskih „odmetnika“ - Hadži Mehmed (Pašo) i Ibrahim.

Braća Morići, popularni junaci jedne od najljepših bošnjačkih narodnih pjesama baladnog karaktera koja se veže za historijski događaj, pogubljeni su u sarajevskoj tvrđavi u mjesecu martu 1757. godine. Zastupnici centralne vlasti dosudili su im brzu smrt davljenjam jer su se oni, kao najugledniji predstavnici sarajevskog esnafa i domaćih janjičara, suprotstavljali brojnim ekonomskim i drugim nametima što su ih centralna vlast i njeni nosioci nametnuli u petoj i šestoj deceniji 18. vijeka u Bosni.

Sumirajući rezultate prethodnih istraživanja o ukupnoj temi pogubljenja braće Morića, primijetila sam da ih je historijska literatura fragmentarno dotakla. Međutim, dotičući i tako, tumačila ih je gotovo isključivo u svjetlu zvaničnih pogleda osmanske vlasti na „Morića bunu“, čiji tumač je u godini pogubljenja braće bio i ljetopisac Bašeskija. Tako je spomenuta literatura bila pod uticajem onih karakteristika što ih je Morićima dao Bašeskija, u početku svoga ljetopisa, kada ih je nazvao „nevaljalcima“, te Kemurinih ocjena u kojima također dominira naslijeđeni odnos iz osmanskog perioda, izrečen u svjetlu jedne pristrasne osmanske isprave iz 18. vijeka. Najzad, tu su i Andrićeva interpretacije, koje su uticale na sudbinu proučavanja balade i općenito tradicije o Morićima. Morići su tako u fragmentarnim osvrtima, letimičnim ocjenama, u radovima različitog profila, sada, za razliku od munjevitog martovskog suđenja 1757. godine, trajno osuđivani za izvjesne „zulume“. Međutim, ove optužbe se ne temelje na argumentima carskih fermana i vezirskih bujruldija i ne mogu da pokažu drugu stranu medalje, mistificirane su, i kao sve mistifikacije ne predviđaju dileme i drugačija rješenja.

PANORAMA SARAJEVA IZ 1687. GODINE – GRAVURA

Taj dogmatski negativni odnos prema braći Morićima rezultat je, po mom mišljenju, spoja osmanskih negativnih ocjena svega onog što predstavlja bilo kakvu opasnost za poredak i kasnijih, građansko-romantičarskih pogleda u našoj nauci na janjičarsku organizaciju, pa i domaće janjičare. Tako su se u izvjesnoj negativnoj ocjeni Morića podudarila dva, ustvari, suprotna gledanja. Prvo, osmansko, osuđivalo ih je za „odmetništvo" zbog ugrožavanja, prije svega, osmanskog poretka, i drugo, romantičarsko-građansko, koje je bukvalno prihvatilo karakteristike koje su im izrekli predstavnici centralne vlasti, kao nosioca zvaničnih osmanskih gledanja – da su zločinci. (A zločinci su, prema ovim gledanjima, bili svi oni koji su se suprotstavljali naredbama carske vlasti i njihovim izvršnim organima u pokrajinama Carstva). Nosioci ovog drugog gledanja zamjerili su Morićima njihovu pripadnost janjičarskoj organizaciji i angažiranje u njoj. Zanimljivo je da ni javno mnijenje, iskazano prvi put jasno u poruci nadgrobne ploče, koja je nastala odmah po smrti braće, a koja nedvojbeno osuđuje njihovo pogubljenje, kao ni promjene u stavu Bašeskije 1773. godine, koji nesumnjivo pod uticajem javnog mnijenja piše sada na drugi način o Morićima, pa ni usmena predaja – nisu do danas bitnije izmijenili citirana gledanja na Moriće. Čak i istraživač koji im je prišao bez predrasuda, koji je raspolagao znatnim brojem dokumenata, Hamdija Kreševljaković, zaključuje da pjesma i spomen-ploča pokazuju naročitu pažnju spram Morića, ali da se ne zna čime i kako su to oni jedini zaslužiuli.

Tradicija, posebno brojne balade razasute po časopisima i rukopisnim fondovima, nudile su obilje poruka saglasnih poruci nadgrobne ploče, i onim kasnijim, čiji je prenosilac opet ljetopisac Bašeskija, kada u novim uvjetima ponovo komentira pogubljenje braće. To me je podstaklo da pokušam kritički objediniti sve što je napisano, da sakupim sve do čega sam mogla doći, da potražim po arhivskoj građi nove podatke o djelovanju dvojice Sarajlija. Svakim novim izvorom i svakom novom varijantom odnos između povijesti i tradicije bivao je jasniji, upotpunjavao se i potvrđivao je da je usvojena usmena predaja izraz javnog mnijenja djela onih različitih društvenih slojeva koji u određenom povijesnom trenutku izriču ocjenu svih zbivanja, onu ocjenu što je obično decenijama i stoljećima kasnije izreknu historičari.

Djelovanje braće Morića, njihov ugled i moć u esnafskom Sarajevu upućivali su na činjenicu

da oni zapravo nastavljaju da uživaju ugled i moć što ih je već posjedovala njihova porodica. To me je podstaklo da istražim i samu porodicu Morića, koja je zaista jedna od izuzetno starih i vitalnih građanskih sarajevskih porodica. Prema poznatim izvorima, ona živi i djeluje u Sarajevu blizu 400 godin, a iz daljih izlaganja će se vidjeti da neki detalji uvjerljivo govore o još većoj starini ove porodice u Sarajevu. Braća Morići kao izdanci te porodice, zapravo su i branioci njenog statusa, koliko i statusa esnafa i domaćih janjičara, kao što im pripadnost jednoj takvoj porodici, s druge strane, upravo osigurava udio u esnafu, pa time i u redovima janjičara; konačno i tradicija je zapamtila tu čvrstu povezanost braće Morića sa porodicom.

BRAĆA MORIĆI I SARAJEVO – GRAVURA IZ OSMANSKOG PERIODA

Prateći uismenu predaju o braći Morićima, posebno epsko-lirsku pjesmu baladnog karaktera o pogubljenju braće, uočila sam prvorazredan značaj ove pjesme u krugu varijanata. Sve varijante ukupno doprinose u razmatranjima cjelokupnog problema, pa ih stoga u ovoj knjizi donosim u cjelini. Pjesma pjesmi je dopuna u smislu izvora, poruke, usmene predaje o minulim vremenima. One su ujedno sublimirale značajnu ideju poetske tradicije o Morićima: „...nikad mira biti neće / ni sultanu ni veziru / dok nad Bosnom oni budu."

Ova tri stiha dio su veće cjeline stihova kojima se majka Morića obraća predstavniku centralne vlasti Dizdar-agi i moli za život barem jednog sina:

„Samo jednog daj mi sina!
Ako li mi pustit nećeš,
kunem ti se dinom mojim,
zaklinjaću nebo, zemlju,
učiniću tešku dovu,
nikad mira biti neće,
ni sultanu, ni veziru
dok nad Bosnom oni budu,
a ni tebi dobra nije!"

Majka Morića saopćava raspoloženje svih onih porodica čiji su sinovi bili pogubljeni. Na

SARAJEVSKA MAHALA IZ OSMANSKOG PERIODA – CRTEŽ

tom raspoloženju gradi se, ne više samo opredjeljenje, stav prema centralnoj vlasti, nego i potreba vlastite koncepcije života u cjelini, po kojoj se živi, za koju se živi i umire, a koja je uvjet egzistencije jednog naroda. Ta koncepcija pokazuje da nema identifikacije interesa bošnjačkog građanskog društva i interesa predstavnika zvanične vlasti. Citirani stihovi su poruka jedne sredine u određenom trenutku smaknuća dvojice njenih predstavnika, izraz javnog mnijenja građanskih slojeva sarajevskog društva, posebno srednjih i nižih, onih koji nikada nisu dovodili u sumnju opravdanost protesta centralnim vlastima, i istovremeno izraz saznanja da su velike peomjene negdje daleko i da ih uvjetuju, prije svega, „odlazak“ sultana i vezira iz Bosne.

Hadži Mehmed i Ibrahim Morić predstavnici su sarajevskog bošnjačkog građanstva prve polovine i sredine 18. vijeka. Uspjeli su da ostanu na pozornici društveno-političkih zbivanja grada, ali samo u onom rangu koji im je osiguravala sredina kojoj su pripadali i koju su zastupali. Stoga je ta sredina tako izričito i potvrdila istinu o njima, u onoj povijesti koju narod piše, predočavajući svakom onom ko zna da čita tu povijest – da je suština moralnih kvalifikacija koje su im pripisivane bila uvijek političke prirode. A historijski dokumenti kojima danas raspolažemo to potvrđuju.

Opredjeljenja pjevača da pjesmom baladnog karaktera iskažu svoju ocjenu minulih vremena i događaja koji se vežu za Moriće, snažan su dokaz priznanja Morićima. U vanrednoj kompoziciji likova sinovi i majka čine čudno jedinstvo žudnje za životom. Snagom umjetnika pjevač je od majke i sinova načinio jedinstvenu porodicu koja je po zakonima svoga vremena prihvaća igru životom, ali se i do posljednjeg trenutka bori za njega. Smrt je u pjesmi samo glorificirala krvnu i sudbonosnu povezanost majke i sinova. Majka je u presudnom trenutku stala na stranu sinova, uvrstila se na svoj način u političke redove kojima su oni pripadali. Napustila je svoje odaje, avliju, našla se na ulici ravna svakom muškarcu. Pjevač joj je dao da predstavlja i svoje sinove – okovane junake, carske odmetnike. Ona u pjesmi saopćava o njima, njihovom djelovanju, njihovom mjestu u gradu Sarajevu, među Sarajlijama, esnaflijama.
Braća Morići su i u životu i u pjesmi ulogu svoga zastupnika s poštovanjem i priznanjem dodijelili majci. Ona u pjesmi čini sve ono što bi i oni još pokušali u stvarnosti; dan prije

njihove smrti, po njihovoj želji, a po zakonskim propisima, Morića majka postaje mutevelija vakufa svojih sinova.

Pjesma je dodijelila majci Morića smrt. Time je iskazana beskrajna tuga majke za sinovima, a takav kraj je već uobičajena pjesnička tradicija. Majka Morića je stvarno umrla sedamnaest godina poslije smrti sinova i nesumnjivo trenutak njene prave, fizičke smrti pada u vrijeme kada javno mnijenje posebno pogoduje kao osnova novim verzijama sjećanja na pogubljenu braću.

Smrt majke Morića se uklapa u pjesničku tradiciju o braći. Pjesma i stvarsnost i u slučaju majke, kao i u slučaju sinova, korespondiraju izborom izuzetnog lika.

Balada i ljetopis imaju poruku: nasilnom smrću Morići su ovijekovječeni. Upravo zato što nisu izmišljeni junaci, što su žive, snažne i neobične ličnosti uticali su na životni put i svoje majke i svojih potomaka. Tako su sinovi odredili, u stavrnosti, novu misiju majci.

Svi ovi momenti govore o kompleksnosti „teme Morića“, koja je svojom pojavnošću uticala na metodologiju i obim ovoga rada. Morići iz povijesti srasli su s Morićima usmene tradicije u cjelini, pa je bilo nezamislivo ne proučiti ih i kao likove povijesti i kao likove tradicije, kao što je bilo, s drug strane, nužno vrednovati sve komentare koji se odnose na pojavu ovih likova, kako u povijesti tako i u usmenoj tradiciji. Tako sam došla do stanovišta da su preduvjerenja o o braći Morićima kao pvijesnim likovima često opredjeljivala istraživače u ocjenama pjesme. Ako sam bila dovoljno uvjerljiva, onda sam skrenula pažnju javnosti na mjesto ove balade u usmenom stvaralaštvu naroda Bosne i Hercegovine, pa i jugoslavenskih naroda; njeno je mjesto uz Hasanaginicu, Smrt majke Jugovića, kao i uz sve one pjesme jugoslavenskih naroda koje čine stalne antologijske uzore usmenog poetskog stvaralaštva.*

* Morići, Od stvarnosti do usmene predaje, Sarajevo, 1983., str. 9-14.